

İŞSİZLİK ANALİZLERİNİN ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRMESİ ve TÜRKİYE'DE 2001 KRİZİ SONRASI ARTAN İŞSİZLİĞİN ANALİZİ*

Ümit AKÇAY**

1. Giriş

İşsizlik olgusu ile ilgili çeşitli iktisat kuramlarının farklı yaklaşımları mevcuttur. Buna göre klasik iktisatta ve neoliberal yaklaşımda işsizlik yapısal bir sorun olarak görülmezken, Keynesyen iktisatta işsizlik ilk kez sistematik olarak ele alınmış ve genellikle eksik talep olgusu dolayımında değerlendirilmiştir. Marksist yaklaşım ise işsizliğin sermaye birikim sürecinin kendi doğası gereği açığa çıktığını ve işsizliğin sistemin işleyişinde önemli bir yere sahip olduğunu ileri sürmektedir. Bu çalışmada, öncelikle farklı iktisat okullarının işsizlik olgusunu ele alma biçimleri eleştirel bir şekilde değerlendirilecek, ardından da Marksist yaklaşımın sağladığı olanaklarla, işsizlik olgusunu yaratan temel mekanizmalara işaret edilecektir. Son olarak ise, üçüncü bölümde ortaya konulan yaklaşımdan hareketle, özellikle 2001 krizi sonrası Türkiye'de görülen kalıcı ve yüksek oranlı işsizliğin nedenlerinin anlaşılması üzerine, alternatif bir çerçeve önerilecektir.

2. İşsizlik Üzerine Farklı Analizler

2.1. Klasik İktisat, "Otomatik Denge" ve İşsizlik

Klasik iktisadın işsizlik yaklaşımı, bu yaklaşımın temelini oluşturan genel denge anlayışının bir uzantısı olarak gelişmektedir. Bu çerçevede tam rekabet piyasası şartları altında ekonominin geneli denge halinde olduğundan işsizlik gibi bir durum tanım gereği söz konusu olmayacaktır. Hatta klasik iktisatta özel olarak bir

* Bu çalışmanın ön okumasını yaparak değerli görüş ve eleştirilerini paylaşan dostum Umut Uluhan'a ve sevgili Hilal Çelikkaya'ya; ayrıca SAV yayınlarından Serap Kurt'a son ana kadar, bu metin yetiştirileceğine olan inancı ve desteği için teşekkür ederim.

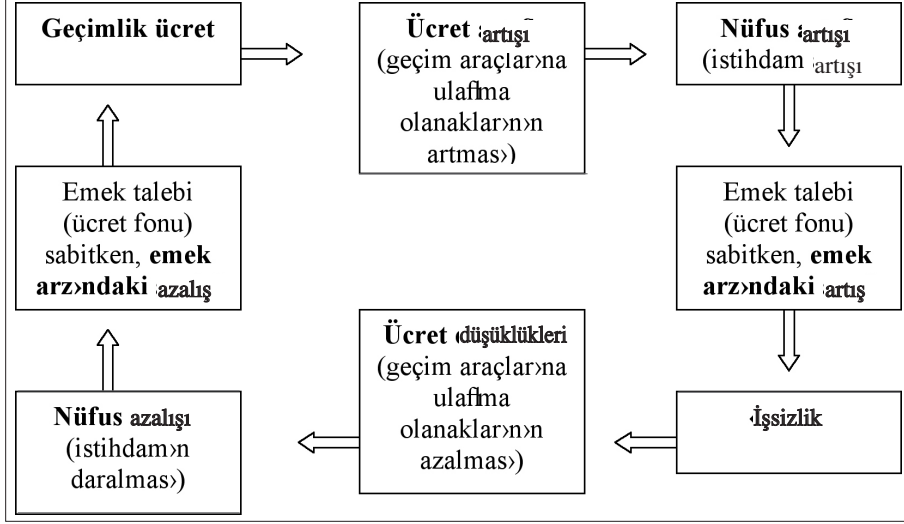
** Yrd. Doç. Dr. Ordu Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü.

işsizlik analizinin olmadığı, sadece, ücretlerle ilgili yapılan analizler çerçevesinde işsizliğin değerlendirilmeye dahil edildiği söylenebilir. Bu bağlamda klasik iktisadın işsizlik analizi, bir dolayım üzerinden, bir başka deyişle, ücretlerin nasıl belirlendiği ile ilgili olarak ileri sürdüğü ücret fonu kuramı çerçevesinde şekillenmektedir. İlk olarak A. Smith tarafından ortaya konulan yaklaşım, bir çeşit "otomatik denge" ya da başka bir deyişle, "doğal bir işleyiş" düşüncesine dayanmaktadır. Smith'in nüfus teorisine göre, her canlı için olduğu gibi, insan toplumları için de geçerli olan kural, toplumların nüfuslarının doğal kaynaklar ile sınırlı olduğudur. Ancak burada insan söz konusu olunca, doğal kaynakları, geçim araçları olarak düşünebiliriz. Dolayısıyla geçim araçlarına ulaşma imkânı, insan toplumlarının nüfusunu belirleyen en önemli etkidir; geçim araçlarına ulaşma imkânı arttıkça nüfus artar, azaldıkça nüfus azalır. Bu noktada önemli olan, geçim araçlarının erişilebilir olup olmadığını belirleyen etkenin, ücret düzeyi olmasıdır. Buna göre, eğer ücretler geçimlik düzeyin üzerine çıkarsa, geçim araçlarına ulaşma kolaylaşacağından nüfus artar, ancak yaşanan bu nüfus artışı, emek arzını artıracığından yeniden ücretleri düşürür ve sonuçta ücretler tekrar geçimlik düzeye geri döner. Bu açıklamadan da görülebileceği gibi, yaşanan süreç bir çeşit "doğal döngü" olarak kurgulanmaktadır. Dolayısıyla Smith, ileri sürdüğü bu yaklaşımla ücret düzeyi ile nüfus arasında doğrudan bir bağlantı kurmuş olur.

Ancak işsizliğin ve istihdamın analize dâhil olacağı nokta, ücretlerin nasıl belirlendiğini açıkladığı kuramdır. Smith'de örtük olarak var olan, ancak daha sonra tüm liberal iktisat tarafından sahiplenilen ve detaylandırılan bu kuram, ücret fonu yaklaşımıdır. Ücret fonu yaklaşımı üç temel değişken üzerinden hareket eder. Bunlardan ilki sermayenin ücretler için ayırdığı fon, yani sermayenin karlılığı, ikincisi ücret düzeyi, üçüncüsü de çalışan nüfusun niceliksel miktarıdır (istihdam ya da işsizlik durumu). Buna göre ücret fonu kuramı, esas itibarıyla, emeğe olan talebin artmasının (yani istihdam artışının), sermayenin karlılığındaki artışın bir fonksiyonu olduğunu ileri sürer (Blaug, 1995: 44). Bir başka ifadeyle "ücretle geçinenlere karşı olan talebin, ancak, ücret ödemek üzere ayrılan fonların artışı kadar çoğalabileceği meydandadır" (Smith, 2009: 75). Dolayısıyla, sermayenin ücret için ayırdığı belirli bir meblağ, yani belirli bir fon vardır ve bu fon, verili kar oranı değişmedikçe sabittir. "Böylece, ücretle geçinenlere olan talep, her ülkenin gelirinin ve mal mevcudunun çoğalması ile kesinkes atar; bunsuz artması ise mümkün değildir"¹ (Smith, 2009: 75).

1 A. Smith'in bu argümanı, daha önce de belirtildiği gibi, liberal tezlere kaynaklık etmiştir. Ancak bu argümanın genel geçer bir gerçeklik taşıyıp taşımadığı tartışmalıdır. Bunun bir örneği, Türkiye ekonomisinin 2001 krizi sonrasındaki performansının incelendiği ileriki bölümde

Şema-1: A. Smith'de Nüfus Döngüsü, Ücret Fonu Teorisi ve İşsizlik

Şimdi, yukarıda ifade edilen ve Şema-1'de görülen doğal döngüye geri dönersek, işsizliğin ne tür bir işlevi olduğunu daha açık görebiliriz. Buna göre ücretler, geçimlik düzeyin üzerine çıktığında, çalışan insanların geçim araçlarına ulaşma imkânları daha da arttığı için, çalışan nüfus (istihdam) artar. Ancak çalışan nüfus artışı karşısında ücret fonu sabit kaldığından, ücretler yeniden düşmeye başlar. Matematiksel olarak düşünüldüğünde, payın değişmediği bir durumda, paydanın sayısal olarak artması, kesrin değerini sürekli düşürür, yani ücretler düşer. Sonuçta ücretlerdeki bu düşüş, geçim araçlarına ulaşma imkânını daralttığından, çalışan insanların sayısal olarak azalmasıyla sonuçlanır. Bir başka ifadeyle, ücret fonunun sabit kaldığı bir ortamda, ücretlerdeki artışın, çalışan insanların nüfusunda bir artışa neden olacağı, bunun ise, işsizliğin temel sebebi olduğu ileri sürülmektedir. Dolayısıyla işsizliğin azalması için, çalışan insan nüfusunun azaltılması gerekmektedir. Bu aslında, emekçiler için bir yıkımı ifade eder. Bunun nasıl gerçekleşeceğini Smith (2009, s. 79) şöyle açıklamaktadır:

"En aşağı sınıf, kendi işçilerinden başka, bir de bütün öteki tabakalardan akın edenlerle dolup taşacağından, bu sınıftaki iş rekabeti öyle artacaktır ki, ücretler, işçinin en düşkün, en yoksul yaşayışı düzeyine inecektir. Birçokları, bu çetin şartlar içinde bile iş bulamayacaklar, ya açlıktan ölecek duruma gelecekler yahut dilenerek veya kötülüklerin en sunturlusunu yapmaya sürüklenerek, geçim yolu arayacaklardır. Yokluk, açlık, ölüm, çok geçmeden, bu sınıf içinde hüküm sürecek,

görülebilir. Şimdiden belirtmek gerekirse, söz konusu dönemde yüksek oranlı büyüme süreci yaşanmasına rağmen, işsizlik oranlarında herhangi ciddi bir değişme gözlenmemiştir.

oradan yukarı tabakalara yayılacaktır. Ta ki, ahali sayısı ülkede ötekilerini yok eden beladan veya musibetten kurtulup arta kalabilen gelir ve mal mevcuduyla kolayca beslenebilecek kadar azalsın.”

Yukarıda, klasik iktisadın ücretler, nüfus ve istihdam arasındaki ilişkiler ile açıkladığı “doğal dengenin” nasıl vahşi bir düzen öngördüğü açık bir şekilde ifade edilmektedir. Bir başka deyişle, bu doğal durumda, işsizliğin önlenmesi isteniyorsa, ücret fonu, yani sermayenin ücret için ayırdığı pay sabit kaldığı için, nüfusun azaltılması gerekmektedir. Nüfus ise, ancak insanların açlıktan ya da hastalıktan ölmesiyle azalmaktadır. Smith (2009: 87) bu durumu açık bir şekilde ifade etmektedir: “bütün hayvan çeşitleri, beslenme araçları oranında çoğalır. Hiçbir hayvan türü bundan öteye çoğalamaz. Ama uygar toplulukta, yiyecek kıtlığı yalnız alt tabakalardaki insan türünün fazla çoğalmasına set çekebilir. Bunu da, ancak o kimselerin verimli evliliklerinden üreyen çocuklarının büyük bir kısmını ortadan kaldırarak yapar.” Dolayısıyla, bu döngüde, işsizlik, ücretlerin aşağıya indirilmesinde önemli bir işlev görmektedir. Ücretlerin aşağıya inmesi ise, yukarıda da belirtildiği gibi, işsizlik durumunda insanların açlıktan ya da hastalıktan ölmesi ile mümkün olur. “İşte böylece, herhangi bir mal için olan gibi, insana karşı olan talep de insan üretimini kaçınılmaz bir şekilde yoluna koyar” (Smith, 2009: 88).

Yukarıda aktarılan vahşi mekanizmanın dışında, Smith’e göre işsizliğin bir başka nedeni daha olabilir. Bu farklı neden, yine ücret düzeyinin yükselmesine bağlıdır ancak Smith, bunun nüfus artışına neden olması gibi uzun vadeli etkilerinden çok, kısa vadeli sonuçlarına odaklanır. Buna göre ücretler yükselirse, sermaye karlılığı azalabilir, sermaye karlılığı azalırsa da, sermayenin ücretler için ayırdığı fon, yani ücret fonu azalır. Ücret fonu azaldığıdaysa, daha az işçi çalıştırılır. Dolayısıyla işsizliğin temel nedeni, yine ücretlerin yüksekliğidir, işsizliğin önlenmesi için ise, ücretlerin düşürülmesi gerekmektedir. Bu argüman sonucunda ulaşılan mantıksal sonuç kısaca şöyle ifade edilebilir: “ücretler ne kadar düşerse, o oranda daha fazla işçi istihdam edilir.” Netice olarak, Kazgan’ın (1999: 78) da belirttiği gibi, klasikler, kurdukları tüm teorik çerçeve ile düşük ücreti haklı göstermek için çabalamışlardır ve bunun için ortaya koydukları ücret fonu yaklaşımı, “kapitalist girişimin sağladığı kapital stoku ve buna bağlanan ücret fonu büyümeksizin ücret haddini artırmanın olanaksızlığını gösterir.”

Bilindiği gibi, klasikler arasında A. Smith kadar etkili olmuş bir diğer düşünür de D. Ricardo’dur. Ricardo, işsizlik ile ilgili genel olarak klasiklerin sahiplendiği ücret fonu kuramına sadık kalsa da, makineleşmenin çalışma yaşamında doğurduğu etkilere değinmiş ve makineleşmenin işsizlik yaratabileceği üzerinde durmuştur. Ricardo’ya (2008: 349) göre, “insan emeğinin yerini makinelerin al-

ması, emekçi sınıfın çıkarlarını genellikle oldukça zedelemektedir.” Ancak, Hunt’un (2005: 162) da belirttiği gibi, bu ifadeden “Ricardo’nun temel güç olarak sermaye birikiminin bütün toplumun refahını artıracığına inancının desteklenmediği anlamı da çıkmıyordu.” Aksine Ricardo (2008: 355) “umarım buradaki görüşlerimden, makine kullanılmasının özendirilmemesi gibi bir sonuç çıkarılmaz” diyerek, pozisyonunu netleştirmiştir. Sonuç olarak klasik iktisadın önemli temsilcilerinden biri olan D. Ricardo, genel olarak ücret fonu kuramına ve dolayısıyla da sermayenin karlılığı sonucunda işsizlik gibi toplumsal sorunların çözülebileceğine olan inancını korumakla birlikte, üretim tekniklerinin gelişmesi sonucunda işsizliğin ortaya çıkabileceğine işaret etmesi açısından önem taşımaktadır.

Klasiklerin işsizlik üzerine olan analizlerini tamamlamadan önce son olarak T.R.Malthus ve J.S.Mill’in görüşlerine de değinmek gerekmektedir. Malthus, geliştirdiği nüfus kuramı ile önemli etkide bulunmuş bir kuramcıdır. Ancak Malthus’un nüfus teorisinin özü, ücretlerin düşük tutulmasını meşrulaştırır niteliktedir. Diğer bir deyişle geliştirdiği kurama göre “ücret, artan nüfus dolayısıyla geleneğin belirlediği geçimlik düzeye düşmek eğilimindedir” (Kazgan, 1999: 79). Mill ise, ücret fonu görüşünü sistematik olarak ortaya koyan ilk iktisatçıdır. Mill’in ortaya koyduğu teorinin özü, sermaye birikim oranında bir artış olmaksızın ücretlerin sürekli olarak yükselmeyeceği; yani ücret artışlarının sermaye birikimine bağlı olduğu düşüncesidir (Blaug, 1995: 186). Dolayısıyla, eğer bir ekonomide işsizlik durumu söz konusu ise, bu, ücretlerin geçimlik düzeyin üzerinde olduğunun, yani yüksek olduğunun bir belirtisidir.

Toparlamak gerekirse, klasik iktisatta işsizlik, piyasa ekonomisine dışarıdan herhangi bir müdahale yapılmadığında sürekli dengede olacağı düşüncesi nedeniyle, analizin dışında bırakılmış, ancak ücretlerin belirlenmesi aşamasında analize dolaylı olarak eklenmiştir. Bir başka deyişle, klasik iktisat bir dizi ütöpik varsayım altında, sürekli tam istihdam düzeyinde işleyen bir piyasa mekanizması öngörür ve Say yasasının geçerli olduğu bir durumda, işsizlik sadece çalışanların sektörler arası iş değiştirmeleri ve gönüllü olarak çalışmamayı tercih etmeleri gibi sebeplerle mümkün olabilir (Lordoğlu ve Özkaplan, 2007: 389). Dolayısıyla bu iki işsizlik türünün, yani friksiyoner ve gönüllü işsizliğin dışında, klasik iktisatta işsizlik yapısal ve öze ilişkin bir sorun değil, geçici bir süreçtir ve özellikle ücretlerin düşürülmesi bağlamında önemli işlevleri vardır.

2.2. Keynes, “Politik Müdahale” ve İşsizlik

Daha önce de ifade edildiği gibi, klasik iktisatta işsizlik üzerine açık bir analiz bulmak güçtür. Bunun nedeni o dönemde işsizliğin bir toplumsal sorun olarak var olmaması değil, bu sorunun teorik olarak klasik iktisadın temel ön kabulleri

içerisinde yer bulmamasıdır. İşsizliğin teorik olarak iktisadın içerisine yerleştirilmesi ise, J.M. Keynes ile beraber gerçekleşmiştir. Keynes, kapitalizmin geçirdiği en önemli krizlerden biri olan 1929 dünya ekonomik bunalımının yaşandığı atmosferde fikirlerini geliştirmiştir. Bu açıdan düşünüldüğünde, ileri sürdüğü argümanlarda, klasik iktisat tarafından önerilen liberal ekonomi uygulamalarının derinden eleştirildiği ve liberal teorinin ciddi bir itibar kaybına uğradığı kriz atmosferinin izlerini görmek mümkündür. Keynes'in ortaya koyduğu yaklaşımda etkili olan bir diğer faktör de, 1917 Ekim Devrimi sonrası, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kurulması ile reel bir güç haline gelen işçi sınıfı mücadelelerinin yükselen taleplerinin, giderek kriz yaşayan tüm ülkelerde daha etkin hale gelmesidir. Böyle bir atmosferde teorisini geliştiren Keynes (2008: 13), İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi isimli çalışmasının başında şöyle bir açıklama yapmaktadır:

“Kitabı bu şekilde adlandırmam, argümanlarımın ve vardığım sonuçların niteliğinin, yetiştirildiğim ve hem pratik ve hem de teorik açıdan iktisadi düşünce ve bir asır öncesinde olduğu gibi günümüzdeki akademisyenler üzerinde hâkimiyet kurarak yöneten klasik teorinin konuyla ilgili argümanları ve sonuçlarıyla olan karşılığını ortaya koymak amacını taşımaktadır.”

Bu açıklamadan sonra Keynes, klasik iktisadın teorik modelinin ve yaptığı önermelerin sadece “özel durumlar” için uygulanabilir olduğunu belirtmiş ve özellikle yukarıda ifade edilen kriz atmosferinde bu teorinin uygulanmasına devam edilmesinin olanaksız olduğunu ifade etmiştir: “Öyle ki, söz konusu varsayımları deneyimle elde edilen gerçeklere uyguladığımızda yanlış bir öğretiye neden olacak ve iş felakete sonuçlanacaktır” (Keynes, 2008: 13). Keynes'in felaket olarak tanımladığı süreç aslında, kendi teorisini geliştirirken sürekli geri planda var olan bir korkuyu ifade eder. Bu korku, 1929 sonrasında görülen kapitalizmin krizi ve 1917 sonrasında tarihsel olarak aktüel hale gelen bir alternatifin varlığıdır. Bu bağlamda “Keynes, devrimci işçi sınıfının 1917 hamlesine bir tepki olarak belir-meye başlayan kapitalizmin yeniden-inşa ve kapitalist devleti yeniden şekillendirme projelerinde belki de en öngörülü teorisyendir” (Hardt ve Negri, 2003: 53).

Keynes, Genel Teori'deki analizine klasik iktisadın kabul ettiği iki işsizlik türünün (gönüllü işsizlik ve friksiyonel işsizlik) dışında bir üçüncü türün, yani “istem dışı işsizliğin” var olduğunu tespit ederek başlar ve bu tür bir işsizliğin klasik iktisadın geliştirdiği kavramsal araçlarla açıklanamadığını ileri sürer. Keynes'e (2008: 25) göre “klasik teori sadece tam istihdam durumunda geçerliyse, bu teoriyi gönülsüz işsizliğin yarattığı sorunları çözmede kullanmak boşunadır.” Bu noktadan hareket eden Keynes'in temel yaklaşımı şu şekilde özetlenebilir. Öncelikle tam istihdamın verili olduğu bir model yerine, eksik istihdamın, yani işsizlik

ğın teorik olarak tanıdığı ve analizin içine yerleştirildiği bir modelden hareket edilmelidir. Dolayısıyla mesele eksik istihdamdan tam istihdama ulaşılmasıdır (Keynes, 2008: 35). Böylelikle Keynes, analizini gerçek dünyaya biraz daha yakınlaştırmış olur. Dolayısıyla iktisat teorisi içerisinde ilk kez işsizliğin önlenmesi, çözülmesi öncelikli bir sorun olarak tespit edilmiştir.²

Esasında Keynes, hiçbir zaman radikal bir şekilde liberal teorinin dışına çıkmamıştır. Bu temel konum, işsizlik teorisinde de görülebilir. Buna göre Keynes, özünde klasiklerin ücret fonu teorisi ile ifade edilen analizini kabul etmektedir. Bir başka ifadeyle, istihdamdaki artışın, yani işsizliği önlemenin yegâne yolunun ücretlerin düşürülmesi olduğu konusunda bir şüphesi yoktur (Keynes, 2008: 25). Ancak klasik iktisatla ayrıldığı nokta ücretlerin nasıl düşürüleceğidir. Keynes'in kriz sonrası koşulları da göz önüne alarak kabul ettiği gerçek, ücretlerin klasik iktisadın varsayımlarında aşağı ve yukarı doğru esnek olmasına rağmen, işçi sınıfı mücadelelerinin gelişmesi ve güçlenen sendikacılık hareketleri sonucunda aşağıya doğru olan esnekliğinin ortadan kalkmasıdır. Bu noktada kendi kurduğu analitik çerçeve açısından çok önemli olan bir ayırım yapılır. Ücretleri, parasal ve reel ücretler olarak ayrı ayrı inceler ve temel hedef olan ücretlerin düşürülmesini bu çerçevede yeniden ele alır. Buna göre Keynes'in önerisi, aşağıya doğru katı olan parasal ücretler olduğu, ancak parasal ücretlerin düşürülmediği bir ortamda dahi reel ücretlerin düşürülebileceğidir. Keynes'e (2008: 23) göre, "her sendika az da olsa parasal ücrete azalmalarına karşı koyacaktır. Ancak, hiçbir sendika, yaşam maliyetlerinin artışı karşısında her fırsatta greve girme hülyasında olmadığından, derneşik istihdamın artması konusunda, klasik okul tarafından sendikaların geliştirdiklerini söyledikleri bir engel yaratma peşinde koşmazlar." Dolayısıyla, parasal ücretteki gerilemelere karşı güçlü tepkiler veren sendikaların, reel ücret düşüşlerine karşı aynı refleksi göstermediğini keşfeden Keynes, teorisini bunun üzerine kurmaktadır. Reel ücretlerin düşürülmesiyle, aynı zamanda işçilerin alım güçlerinin düşürülmesi anlamına geldiği için, fiyatlar genel düzeyindeki yükseliş ile gerçekleştirilebilir. Bu ise, para aracılığıyla hayata geçecektir (Keynes, 2008: 228). Bu nedenle Keynes, işsizliği önlemek için ücretlerin düşürülmesi gerektiği yönündeki klasik iddiayı sahiplenmekle beraber, sendikaların, parasal ücretlerin düşürülmesine karşı verdikleri mücadeleyi reel ücret düşüşlerine karşı vermedikleri tespitinden hareketle, parasal araçlar kullanılarak reel ücretlerin düşürülmesini önermektedir. Keynes'e (2008: 229) göre,

2 Yukarıda da belirtildiği gibi bunun en önemli nedeni, kapitalizmin yaşadığı krizin etkilerini ortadan kaldırmak ve yükselen işçi sınıfı mücadelelerinin sistem tarafından içerilmesini sağlamaktır.

“... para miktarındaki değişme halihazırda, açık piyasa politikası ya da benzeri tedbirler çerçevesinde çoğu hükümetlerin gücü içersindedir. İnsan doğası ve kurumlarımız açısından, esnek para politikasından elde edilemeyen avantajlar, esnek ücret politikasından elde edilmedikçe, esnek ücret politikasını esnek para politikasına tercih etmek ancak aptalların işi olacaktır.”

Ancak Keynes'in önerisi bununla kalmaz. Ücretlerin düşürülmesi yanında alınması gereken bir başka önlem de talep koşullarının yeniden düzenlenmesidir. “Zira istihdam artışını, tam istihdam düzeyine ulaşmadan durduran tek şey efektif talep yetersizliğidir” (Keynes, 2008: 36). Bu durumda Keynes, gerek krizden çıkış için, gerekse işsizliğin önlenmesi için birbiriyle çelişir gibi görünen ancak farklı bir düzeyde birbiriyle pozitif yönde bir ilişkisi olan iki öneriyi yani, reel ücretlerin düşürülmesi ve efektif talebin desteklenmesi önerilerini aynı anda geliştirmiştir. Bu iki önerinin hayata geçirilmesi için ise, kendi kendine işleyen ve her durumda dengede olan piyasa varsayımından yola çıkılarak, piyasaların dengeye gelmesi için etkin devlet müdahalelerinin gerekliliği düşüncesine geçilmiş, dolayısıyla devlet bir aktör olarak iktisat yazını içersine dahil edilmiştir.

Devletin işsizlik gibi sorunların çözümünde sürece dahil edilmesi, piyasa ekonomisinin kendiliğinden işleyişi iddialarının boşa çıkarılması açısından da önem taşımaktadır. Bir başka ifadeyle, Keynes'in işsizlik analizi, politik bir müdahale olarak algılanmalıdır ve bir anlamda “modern” ekonominin keşfi, işsizliğin analize dahil edilmesiyle başlar. Nasıl siyaset bilimi için iktidarın ve meşruiyetin kaynaklarının tanrısalıktan sıyrılıp dünyevileşmesi modern siyaset biliminin oluşması açısından önemli bir adım olarak sayılabilirse; iktisatta da, kendi kendine işleyen doğal bir ekonomik düzen iddiasından politik müdahalelerle düzenlenmeye muhtaç bir kriz ekonomisinin kabulüne geçiş, aynı derecede önemli bir gelişme olarak görülebilir. Gerçekten de Keynes öncesi ana akım iktisat yazınına bakıldığında piyasa, içkin olarak “doğal”, gayri şahsi, hatta neredeyse “insan” unsurunun olmadığı bir mekanizma olarak görülürken, bu oluşuma dair her türlü düzenleme girişimi, “yapay” ve bu kendiliğinden işleyişin harmonisini bozucu bir etki olarak görülmektedir. Yine bu yaklaşımda bulunan “doğallık” vurgusu, tekil bireylerin iradelerini aşan, değiştirilemez ve evrensel bir kategori olarak ortaya konmaktadır (Akçay, 2010). Buna karşılık Keynes, hükümetlerin işsizlik gibi piyasa ekonomisi tarafından kendiliğinden çözülemeyen sorunları harcamalar ve vergilendirme gibi iradi politikalarla aşabileceklerini ileri sürmektedir (Blaug, 1995: 654-655). Bu açıdan düşünüldüğünde Keynes'in modern ekonomiyi keşfi, aynı zamanda işçi sınıfının ve taleplerinin iktisat içersinde yer bulması anlamına gelir ve işsizlik konusu, tüm bu sürecin özünde yer almaktadır.

Bu çerçevede Keynes sonrası Keynesçiliğe bakıldığında, teorinin politik yönü daha da netleşmektedir. Konumuz açısından Keynes sonrası Keynesçiliğin en önemli argümanı, hükümetlerin işsizlik ile enflasyon arasında bir tercih yapma alanı olduğu düşüncesidir. Bu tercih hakkı ise, hükümetlerin uygulayacakları iradi ekonomi politikaları için önemli bir manevra alanının açılması anlamına gelmektedir. Hükümetler tarafından iradi politikaların uygulanabilmesinin teorik alt yapısı ise, Philips Eğrisi³ ile sağlanmıştır (Samuelson, 1966: 384). Böylelikle hükümetlerin, kendi kendine dengeye gelemeyen, tam istihdam ya da büyüme gibi hedeflere ulaşamayan piyasa mekanizmasına, uygulayacakları talep yönetimi politikaları ile işlerlik kazandıracakları düşünülmektedir. Ancak talep yönetiminin bahsetmek, aynı zamanda ekonomi ile siyasetin iç içe geçmiş yapısını ortaya koymak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Keynesyen teorinin ortaya koyduğu çerçeve, dönemin sınıflar arası güç dengesini yansıtır niteliktedir (Akçay, 2010). Bu bağlamda Hardt ve Negri'nin (2003, s. 67) yerinde bir şekilde tespit ettikleri gibi,

“... ‘talep’ten bahsetmek, işçi sınıfından, siyasal bir kimliğe kavuşmuş bir kitle hareketinden, sistemi altüst edebilecek bir ayaklanma ihtimalinden bahsetmek demektir. Keynes, yaklaştığını gördüğü bir şeye karşı savaşa hazırlanan, açık-görüşlü, zeki bir muhafazakardı. İşte bu umutsuzluktan doğan gerilim sayesinde siyasal irade, sistematik ve eksiksiz bir ideolojik alternatif olarak ortaya çıkma gücünü kendinde bulacaktır. Keynesci ideolojinin bir zaruret haline geldiği yer burasıdır.”

Toparlamak gerekirse, işsizlik olgusunun, ana akım iktisat literatürü içerisinde ilk kez Keynesyen yaklaşım tarafından sistematik bir şekilde ele alındığı söylenebilir. Buna göre Keynes, temel olarak klasiklerin ücret fonu teorisine sadık kalsa da, işleyişte bu teorinin amaçlarına ulaşmak için izlenmesi gereken yollar düzeyinde alternatif açıklamalar getirmiştir. Dahası, Keynesyen yaklaşımda işsizlik olgusunu eksik talep dolayımında değerlendirilmiş ve talebin yükseltilmesi (ya da düşürülmesi yani talep yönetimi politikaları) açısından işsizliğin azaltılmasına önem verilmiştir. Buna göre işsizlik sorunun çözümü için devletin piyasaya müdahalesi öngörülmüş ve para-maliye politikaları sayesinde işsizlik sorununun çözüleceği ileri sürülmüştür.

3 Literatürde, Philips Eğrisi olarak anılan yaklaşım, enflasyon ile işsizlik arasında ters orantılı bir ilişkinin olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre hükümetler, uygulayacakları ekonomi politikası araçlarıyla ya da para ve maliye politikaları ile kendi siyasi önceliklerine uygun bir enflasyon oranı ve buna tekabül eden bir işsizlik oranını tercih edebileceklerdir (Biçerli, 2007: 554).

2.3. Neoliberalizm ve Sermayenin Karşı Saldırısı Olarak Klasiklere Dönüş

Tarihsel olarak bakıldığında, klasik iktisadın işsizlik sorununa yaklaşımının çok benzeri neoliberal anlayışta da karşımıza çıkmaktadır. Buna göre neoliberal yaklaşım da işsizliğin yapısal bir sorun olmadığını ve bu anlamda geçici ve konjonktürel olduğunu öne sürmektedir. Neoliberal yaklaşım özellikle 1970'lerde yaşanan kriz sonrasında ortaya çıkmış ve bu anlamda da sermayenin girdiği krizi aşmanın yollarını ortaya koymuştur. Ancak, neoliberal politikaların ayırt edici özellikleri ya da klasik iktisattan farkları, kendilerini, Keynesyen politikaların eleştirisi ve piyasanın kendiliğinden düzenlenirliği düşüncesine yeniden dönüş üzerinden kurmuş olmalarıdır. Bu bağlamda neoliberalizmin temel argümanı şöyle özetlenebilir: "piyasa güçleri serbestçe hareket ediyorsa ve emek piyasası yeterince esnekse, ücretler uzun dönemde emeğin arzı ile talebi arasında bir denge oluşturacaktır. Dolayısıyla istihdam yaratmak için ayrıca uğraşmaya gerek yoktur" (Ansal, 1998: 217). Yukarıdaki alıntıda da işaret edildiği gibi, neoliberal yaklaşımda dikkat çekici olan, Keynesyen önerinin aksine, ücretlerin aşağıya doğru esnek olduğunun vurgulanmasıdır. Başka bir deyişle, neoliberal yaklaşımın hedefi,

"...ücretlerin aşağıya doğru sabit olduğu yönündeki Keynesyen kabulün parçalanmasıdır. Dolayısıyla parasalcılar, düşen kar oralarını yeniden yükseltmek için, ücretlerin düşürülmesi gerektiğini önermişlerdir. Bu bağlamda, bu yaklaşımın ileri sürdüğü modelde, ücretler değişken (aşağı doğru indirilebilir), ancak buna karşılık para sabit olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu modelde paraya düşen görev, işçi sınıfının ve diğer tüm toplum kesimlerinin, enflasyonist bir sürece karşı, disipline edilmesidir" (Akçay, 2009: 160).

Dolayısıyla, neoliberal yaklaşımda işsizliğin önlenmesi için, emek piyasalarının esnekleştirilmesi ve sendikaların serbest piyasanın işleyişine müdahalesinin engellenmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, işçilerin ücretlerini arttırma yolunda verdikleri mücadele, işsizliğin artmasına neden olmaktadır. Çünkü ücretleri arttırma yolundaki mücadele sonucunda ücretler yükselmekte ve bu durum da maliyetleri arttırmaktadır. Bunun sonucunda ise işveren ilk elden işçi çıkarmayı düşünecek, işsizlik artacak; yani daha az işçi istihdam edilecektir. İşçilerin verdikleri mücadelenin bir başka sonucu ise, oluşturdukları sendikal birliklerin emek piyasasının esnekliğini zedelenmesi ve bu birliklerin piyasayı baskı altına almasıdır. Bu durumda ise piyasanın kendiliğinden işleyişini aksamakta ve 'görünmez el', gerektiği gibi çalışmamaktadır. Yani bu bakış açısına göre, ortaya çıkan -ve geçici olan- işsizlik durumunun sorumlusu yine işçilerdir. Friedman (1988: 204) bu süreci şöyle açıklamaktadır:

“Sendikalar belirli bir uğraşıda ya da sanayide ücret düzeylerini yükselttikleri takdirde, kaçınılmaz olarak o uğraşı ya da sanayideki istihdam sayısını eski koşullarda olacağından daha azaltacaklardır... sendikalar bu nedenle topluma ve işgücü kullanımını çarpıtmakla işçilere bir bütün olarak zarar vermekle kalmamış, en dezavantajlı işçiler için elde bulunan fırsatları azaltarak çalışan sınıfın gelirlerini daha da eşitsiz hale getirmişlerdir.”

Dolayısıyla, neoliberal yaklaşım, Keynesyen önerilerin eleştirisi olduğu ölçüde, piyasanın kendiliğinden işleyişine olan sarsılmaz bir inancın belirtisi olarak da görülebilir. Bu durumda, bir önceki dönemde para politikasının işsizliğin önlenmesi için kullanılmasına olanak veren “müdahaleci” anlayışın terk edilmesi ve özellikle ücretlerin yeniden aşağıya doğru esnek hale getirilmesi temel amaçtır. Örneğin, neoliberal çerçeve içinde yer alan parasalcıların çıkış noktası, para politikasının istihdam yaratma gibi bir hedef uğruna kullanılmasının ekonomileri stagflasyon krizine sürüklediği argümanıdır. Bu anlayışa göre, her ne sebeple olursa olsun, piyasa mekanizmasının doğal işleyişine yapılan politik müdahaleler, krizle sonuçlanacaktır. Neoliberalizme egemen olan piyasa ekonomisinin “doğallığına” dair vurgu, ileri sürülen “doğal işsizlik oranı” tanımında da görülebilir. Buna göre, bir ekonomide mutlak tam istihdam hedefine varmak imkânsızdır. Dahası, işsizlik sistem açısından geçici değil, süreklilik arz eden bir yapıdadır. Bu “doğal işsizlik oranı”, Wicksell’in “doğal faiz oranı” kavramına paralel bir şekilde, sayısal olarak sabit olmayan, ancak reel faktörlere bağlı olarak değişen bir orandır (Friedman, 1977: 458). Friedman’ın bu doğal işsizlik oranı vurgusu, Keynesyen müdahale yanlısı ekonomi politikasına karşı geliştirdiği çerçevenin temelini oluşturmaktadır (Akçay, 2009: 114). Zira doğal oran doktrini, enflasyonun para arzındaki genişleme dolayımında belirlendiği yönündeki klasik miktar teorisine dayanmakta ve müdahalenin olmadığı (unmanaged) kapitalist sistemin sürekli olarak yüksek istihdam yaratacağını varsaymaktadır (Folder, 2006, s. 225). Dolayısıyla Friedman, tam istihdama ulaşma hedefi olan aktif para politikalarının etkisinin sadece kısa dönemde görülebileceğini, ancak uzun dönemde “doğal” işsizlik oranına geri döneceğini ve bu sürecin sonunda daha yüksek bir enflasyon oranı ile karşılaşılacağını ileri sürmektedir (Paya, 1988, s. 324).

Yine neoliberal yaklaşım içerisinde bulunan Yeni Klasik İktisat ise, parasalcılardan daha radikal bir iddia savunmaktadır. Buna göre Phillips eğrisi varsayımı altında hükümetlerin ekonomi politikasını yönlendirirken takdir haklarını kullanarak işsizlik düzeyini “doğal” oranın altına düşürmeye çalışmaları, üretimde ve istihdamda bir ilerleme sağlanmadan sadece enflasyonun yükselmesi sonucunu doğurur (Akçay, 2009: 117). Dolayısıyla bu yaklaşımın temel önermesi, herhangi

bir ekonomi politikasının, piyasanın doğal işleyişine müdahale anlamına geldiği ölçüde etkin olamayacağıdır.

Sonuç olarak neoliberal yaklaşım için işsizlik önemli bir sorun değildir. Zira 1970'li yılların kriz ortamında, emek sermaye ilişkilerinin sermaye lehine yeniden yapılandırılmasını ve düşen kar oranlarının yeniden yükseltilmesini hedefleyen bir yaklaşım olarak da değerlendirilebilecek olan neoliberalizm için temel sorun ekonomilerin istikrarlandırılması ve enflasyondan arındırılmasıdır. Bu ise, her ne gerekçe ile olursa olsun (örneğin işsizliğin azaltılması ya da tam istihdam hedefi) iç talebi canlandıracak politikalardan kaçınmayı öngörür. Bu çerçevede işsizlik, "doğal işsizlik" tanımıyla ele alınır ve ekonominin işleyişi açısından çözülmesi öncelikli bir sorun olarak görülmez.

3. Alternatif Bir Çerçeve: Marksist Eleştiri

Yukarıda işsizlik ile ilgili analizleri ana hatlarıyla ortaya konulan farklı iktisat okullarının birleştiği temel epistemolojik nokta, sorunun sadece ampirik olarak ele alınmasıdır. Kendisi ampirik bir sonuç olan işsizliğin yapısal nedenleri üzerinde yeterince durulmamış, farklı soyutlama düzeylerine muhtaç olan bir analizden ısrarla uzak durulmuştur. Soruna böyle bakıldığında, işsizlik olgusu, genellikle ücret fonu teorisi çerçevesinde açıklanmaya çalışılmış ve bu açıklama girişimlerinin hemen hiçbiri, yaşanan gerçekliği farklı boyutlarıyla ortaya koymaya muktedir bir çerçeve geliştirememiştir. Bu bağlamda Marks ve sonrasında gelişen Marksist yaklaşım, klasik iktisattan itibaren gelişen ana akım analizleri dışına çıkarak işsizliği, bizzat kapitalist toplumsal ilişkiler çerçevesinde ortaya çıkan yapısal bir unsur olarak analiz etmiştir. Marks'ın analizinin özünde ise, sermaye birikim sürecinin temel karakteristiklerinin açığa çıkarılması çabası yatmaktadır. Buna göre, sermaye birikim sürecinin yapısal özellikleri açıklandıkça, işsizlik olgusunu üreten mekanizmalar da berrak bir şekilde gün ışığına çıkacaktır.

Marks'a göre kapitalist toplumsal ilişkilerin özü sermaye birikim sürecinde gizlidir. Birikim sürecinin nihai hedefi ise, canlı emek tarafından üretilen ve karşılığı ödenmeyen emek zamandan oluşan artı değere ulaşmaktır. En kısa tanımlamayla sermaye birikimi, bireysel kapitalistin, kendi öz kaynaklarıyla, ya da dışarıdan borçlanarak elde ettiği para formundaki değeri, temel üretim araçları ve emek gücü satın alınarak meta biçimine dönüştürülmesi, ardından, üretim sürecinde üretim araçlarıyla emek gücünün etkileşimi sonucunda ortaya çıkan yeni metanın, pazara ulaştırılarak satılması suretiyle yeniden para formuna dönüşmesi sürecidir (P-M-P'). Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi, üretim sürecinin başında yer alan para ile sonunda ulaşılan para arasındaki niceliksel fark (P'>P), kapitalist üretim sürecinin yegane hedefidir: artı değer. Tekrarlamak gerekirse,

artı değer, üretim sürecinde canlı emek ya da değişmeyen sermaye tarafından üretilir, insan enerjisinin değiştirme gücüne karşılığı ödenmeden sermaye tarafından el konulmasını ifade eder.

Sermaye birikim sürecini en basit haliyle bu şekilde tanımladıktan sonra, bazı temel özelliklerine değinmek gerekmektedir. Buna göre, sermaye birikim sürecinin en temel özelliklerinden biri, bireysel kapitalistler arası rekabettir.⁴ Özellikle kriz dönemlerinde giderek acımasızlaşan, ancak birikimin yükselme döneminde de sürekli var olan rekabet ortamında, bireysel sermayeler ayakta kalma mücadelesi verir. Yukarıda da değinildiği gibi, kapitalist üretimin yegâne amacı, üretim sürecinde emek gücünün sömürsü sonucunda oluşan ve üretilen metaların realizasyonu ile açığa çıkan artı-değere el koymaktır. Bunun yanında, kapitalist üretimin birbiriyle koordine olmamış üretim birimlerinden oluşan anarşik doğası, farklı üretim birimleri arasındaki rekabeti beraberinde getirmektedir. Farklı üretim birimleri, yani farklı bireysel kapitalistler arasındaki rekabet ise, bu süreçte ayakta kalmak için, diğerinden daha ucuza meta üretmeyi zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla kapitalist rekabet bir yandan birikime neden olurken, diğer yandan da birikim kapitalist rekabeti doğurmaktadır (Fine ve Filho, 2001: 86).

Marks'ın ifadesiyle (2004: 597), bu "rekabet savaşı, meta fiyatlarının ucuzlatılması ile verilir." Meta fiyatlarının ucuzlatılmasının en temel yollarından biri ise, üretilen meta içerisindeki canlı emek miktarının azaltılması anlamına da gelen, emek üretkenliğinin artırılmasıdır. Dolayısıyla rekabet ortamında bireysel kapitalistlerin ayakta kalma mücadelesi ise, emek üretkenliğinin artırılması ile mümkündür. Emek üretkenliğinin artırılması, emek sürecinin iki temel bileşeni olan değişmeyen sermaye ve değişken sermaye oranının değişmesi ile mümkün olur. Marks bu oranı farklı şekillerde adlandırsa da,⁵ bizim için önemli olan esas olarak, kapitalist birikimin içsel yasaları gereği, sermaye birikim süreci ilerledikçe değişmeyen sermayenin değişken sermayeye oranının sürekli yükseliyor oluşudur. Bunun anlamı nedir? Değişmeyen sermayeyi, basitçe, üretim sürecinde kullanılan üretim araçları, makineler, aletler, binalar ve hammaddeler olarak düşünebiliriz. Tüm bunların ortak özelliği ise insan unsurunu içermemeleridir.⁶ Üretim süreci

4 Marks, kapitalist rekabeti sektör içi ve sektörler arası olarak iki şekilde incelemiştir. Ancak burada konu gereği bu detaya girilmeyecektir. Daha ayrıntılı bir açıklama için bkz: (Fine ve Filho, 2001).

5 Marks, sermayenin bileşimini üç farklı biçimde, değer bileşimi, teknik bileşim ve organik bileşim olarak tanımlamıştır. Ancak burada kolaylık olması açısından, sermayenin organik bileşimi tanımından hareket edilecektir.

6 Tabii ki, tüm bu metalar, daha önce bir canlı emek tarafından yaratılmışlardır. Bu anlamıyla ölü emek olarak adlandırılırlar.

içersinde üretim araçları ile etkileşime girerek değer yaratan canlı emeği de değişken sermaye olarak tanımlayabiliriz ki bu, kapitalistin satın aldığı emek gücüdür. Dolayısıyla bu tanımlamalardan, üretim sürecinde (artı) değeri yaratanın değişmeyen sermaye değil, değişken sermaye, yani insan enerjisinin belirli bir zaman dilimi içerisindeki kullanımı anlamında emek gücü olduğu görülebilir (Hunt, 2005: 287).

Sermaye birikiminin gelişimiyle birlikte emek süreçlerinde teknolojinin giderek daha fazla kullanılması ve emek kontrol biçimlerinin sürekli geliştirilmesi sonucunda üretim sürecinde kullanılan canlı emek miktarı, devamlı azalma eğilimindedir. Bu süreci tersten okuduğumuzda, mevcut emek gücünün, üretim araçlarıyla etkileşime geçerek daha fazla meta üretmesi anlamına gelen emek üretkenliğinin artması süreciyle karşı karşıya geliriz. Bir başka ifadeyle, "... kendileriyle birleştirilen emek-gücüne oranla, üretim araçları kitlesindeki artış, emeğin üretkenliğindeki artışın bir ifadesidir. Bu nedenle, emeğin üretkenliğindeki artış, kendini, kendisiyle devindiren üretim araçları kitlesine oranla, emeğin kitlesinde bir küçülme ya da nesnel etmenlere oranla emek-sürecinin özel etmenlerinde bir eksilme ile belli eder" (Marks, 2004: 593). Dolayısıyla emek üretkenliğinde artış, kapitalistler arasındaki rekabet ve ayakta kalma mücadelesi gereği, zorunlu olarak yaşanan bir süreçtir. Marks'ın (2004: 595) ifadesiyle "... emeğin toplumsal üretkenliğini yükseltmeye yarayan bütün yöntemler, aynı zamanda, kendisi de birikimin yapıcı ögesi olan artı-değer ya da artı-ürün üretimini yükseltme yöntemleridir. Bu durumda, bunlar, aynı zamanda, sermayenin sermaye ile üretimi yöntemleri ya da sermaye birikimini hızlandırma yöntemleridir."

Sermaye birikim sürecinin bir diğer özelliği de, bireysel sermayeler arası rekabetin bir sonucu olarak merkezileşme eğilimidir. Buna göre "meta fiyatlarının ucuzluğu, ceteris paribus, emeğin üretkenliğine ve bu da, üretimin boyutlarına bağlıdır. Bunun için büyük sermaye daha küçüğünü yener" (Marks, 2004: 597). Burada vurgulanmak istenen; rekabet sürecinde fiyatın ucuzluğunun bir silah, firma ölçeğindeki büyüklüğün de bu silahı etkin bir şekilde kullanabilmek açısından önemli olduğudur. Sermayenin merkezileşme sürecinde, firmaların ölçeğinin yanında çok daha önemli bir mekanizma daha vardır: kredi mekanizması.

"... bu sistem ilk aşamalarında, birikimin alçakgönüllü bir yardımcısı olarak hiç sezdirmeden işin içine girer ve büyük ya da küçük miktarlar halinde toplum yüzüne dağılmış bulunan para kaynaklarını, görünmeyen iplerle, tek ya da ortaklık halindeki kapitalistlerin ellerine çeker; ama çok geçmeden, rekabet savaşında yeni ve müthiş bir silah halini alır ve ensonu sermayenin merkezileşmesi için, dev bir toplumsal mekanizmaya dönüşür" (Marks, 2004: 597).

3.1. Marks'ın İşsizlik Analizi

Sermaye birikim sürecinin iki temel özelliğini, yani rekabet ve merkezileşme özelliklerini kısaca belirttikten sonra, kapitalist toplumsal ilişkiler içerisinde işsizliği yaratan yapısal mekanizmaları açıklamaya devam edebiliriz. Buna göre, bir yandan sermayenin merkezileşme eğilimi, giderek daha fazla kaynağın üretim sürecinde kullanabilme olanaklarını sağlarken, diğer yandan da sermayeler arası rekabet, emek üretkenliğinin artırılmasını giderek zorunlu hale getirmektedir. Bu iki sürecin objektif sonucuysa, emeğe olan nispi talebi azaltan köklü değişiklikleri derinleştirmesi ve hızlandırmasıdır (Marks, 2004: 599). İşte Marks'ın işsizlik analizinin temelinde bu süreç yatmaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğünde işsizlik, sermaye birikim sürecinin kendi içsel dinamikleriyle doğrudan bağlantılıdır. Buna göre birikim sürecinin mantığı, bireysel kapitalistler giderek daha az işçi ile üretim yapmaya ya da aynı anlama gelmek üzere, emek üretkenliğini sürekli arttırmaya zorlamaktadır. Marks'ın (2004: 599) ifadeleriyle, "demek ki, bir yandan, birikim sırasında meydana gelen ek sermaye, büyüklüğü ile orantılı olarak her zaman daha az emekçiyi kendisine çekiyor. Öte yandan, değişik bileşim içinde devresel olarak yeniden-üretilecek eski sermaye, eskiden çalıştırdığı emekçilerden her zaman biraz daha fazlasını kendisinden uzaklaştırıyor."

Böylelikle Marks, klasik iktisattan beri liberal yaklaşımların işsizlik analizlerinde temel bir açıklama biçimi olan ücret fonu teorisine temelden karşı çıkar. Bilindiği gibi ücret fonu kuramı, sermayenin ücretler için ayırdığı fonun artması ile istihdam artışı sağlanabileceğini savunmaktadır. Ancak Marks (2004:600), sürecin tam da ters yönde işlediğini ileri sürmektedir: "Emeğe olan talep, toplam sermayenin büyüklüğü nispetinde ve büyüklüğünün artması ölçüsünde artan bir hızla düşer. Toplam sermayenin büyümesi ile birlikte değişen kısmı, yani onunla birleşen emek kısmı da büyür, ama bu her zaman küçülen bir oranda kalır". Dolayısıyla, işsizliği, ya da farklı bir terminoloji ile "...bu nispi aşırı emekçi nüfusu, yani sermayenin kendisini genişletmesi için gerekli olandan çok daha fazla bir emekçi nüfusu, bu yüzden de bir artı-nüfusu kendi enerjisi ve büyüklüğü ile doğru orantılı olarak durmadan üreten şey, kapitalist birikimin ta kendisidir" (Marks, 2004:601).

Marks'ın analizinde işsizlik, işçi sınıfının maruz bırakıldığı bir süreç olarak ele alınır ve yedek sanayi ordusu kavramı ile açıklanır:

"Emekçi artı-nüfus, birikimin ya da kapitalist temele dayanan zenginliğin gelişmesinin zorunlu bir ürünü olduğu gibi, tersine olarak da, bu artı-nüfus, kapitalist birikimin kaldıracağı ve hatta bu üretim biçiminin varlık koşulu haline de alır. Bu artı-nüfus, her an el altında bulundurulmuş yedek bir sanayi ordusu oluşturur ve bu ordu,

tıpkı bütün masrafları sermaye tarafından karşılanarak beslenen bir ordu gibi, tümüyle sermayeye aittir... bu artı-nüfus, sermayenin kendisini genişletme konusunda değişen gereksinmelerini karşılamak üzere, her zaman sömürülmeye hazır, bir insan malzemesi kitlesi yaratır" (Marks, 2004: 602).

Toparlamak gerekirse, Marks'ın işsizlik üzerine yaptığı analiz, bu olguyu açığa çıkararak toplumsal ve tarihsel koşullarının analizi dolayımı ile gerçekleşir. Bir başka ifadeyle somut bir olgu olan işsizlik, daha üst bir soyutlama düzeyine ait mekanizmalar ve yapılar ile olan bağlantıları açığa çıkarılarak açıklanır. Bu çerçevede, işsizliği yaratan süreç, bizzat kapitalist birikimin kendisidir. Bireysel kapitalistler arasındaki rekabet, giderek sermayenin merkezileşmesi sürecine neden olmakta, bu ise emek üretkenliğini artıracak değişmeyen sermaye yatırımlarının çok daha büyük miktarlarda yapılabilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu ise, sermaye birikim sürecinin gelişimiyle birlikte, emeğin giderek daha fazla miktarlarda üretim sürecinden dışlanmasıyla sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla, "demek oluyor ki, büyük sermayenin bütün hareket şekli, emekçi nüfusun bir kısmını, sürekli olarak işsiz ya da yarı işsiz insanlar haline getirmeye dayanıyor" (Marks, 2004: 603).

3.2. Sermaye Birikim Süreci Açısından İşsizliğin Temel İşlevleri

İşsizliği yaratan mekanizmalara ana hatlarıyla değindikten sonra, kapitalist toplumsal ilişkiler seti içerisinde işsizliğin yerine getirdiği temel işlevlere de değinmek gerekmektedir. Bunlardan ilki, işsizliğin artmasının en önemli etkisi, sermayenin çalışan kesimler üzerindeki baskısının giderek artmasıdır. Gerek iş gününün uzatılması, gerekse emek sürecinde sermayenin kontrol ve denetiminin artması ve çalışanların diğer sosyal haklarının törpülenmesi, işsizliğin artışıyla paralel bir şekilde gelişmektedir. Zira işsizliğin artması, emek piyasasındaki rekabeti hızlandırır ve daha kötü çalışma koşullarında ve daha düşük ücrete çalışmaya razı olacak kişilerin sayısını artırır. Marks (2004: 606) bu süreci şöyle ifadelendirmektedir:

"Bir yandan, işçi sınıfının çalışan kesiminin aşırı çalışması, yedek ordunun saflarını şişirirken, öte yandan da bu yedek ordunun rekabet yoluyla çalışanlar üzerindeki artan baskısı, bunlar, aşırı-çalışmaya boyun eğmek ve sermayenin diktası altına girmek zorunda bırakır. İşçi sınıfının bir kesiminin aşırı-çalışmasıyla diğer kesimi zorunlu bir işsizliğe mahkûm etmesi ve bunun tersi, bireysel kapitalistleri zenginleştirmenin bir aracı halini aldığı gibi, aynı zamanda, yedek sanayi ordusu üretimini, toplumsal birikimin ilerlemesine uygun ölçüde hızlandırır."

Sermaye birikim süreci açısından yüksek işsizliğin yerine getirdiği bir diğer işlev de ücretler üzerinde baskı oluşturmalarıdır. İşsizliğin arttığı bir ortamda daha düşük ücrete çalışmaya razı olanların sayısı artacağından, genel olarak reel ü-

retlerin düşüşü görülebilir. Marks (2004: 607), işsizlik oranındaki değişimlerin ücretler üzerinde etkili olduğunu vurgulamaktadır: “Bütünü ile alındığında, genel ücret hareketleri, tamamıyla, yedek sanayi ordusunun genişlemesi ve daralmasıyla düzenlenir ve bu da, sanayi çevriminin devresel değişmelerine uygun olarak meydana gelir.”

İşsizlik oranındaki artışların üçüncü etkisi, bu süreçte çalışan kesimlerin pazarlık güçlerinin azalması nedeniyle, özellikle emek sürecinde ve üretim organizasyonunda emek aleyhtarı düzenlemelerin yapılmasına olanak vermesidir. Bu etkiyle bağlantılı olan bir diğer gelişme ise, yine işsizliğin arttığı bir konjonktürde, sendikaların ve sendikal mücadelenin gerilemesi görülmektedir. Sonuçta Marks’ın (2004: 609) ifadesiyle işsizlik ya da “yedek sanayi ordusu, duraklama ve ortalama gönenç dönemlerinde faal emek-ordusunu baskı altında tutar, aşırı üretim ve coşkunsuluk dönemlerinde bu faal ordunun isteklerini dizginler.”

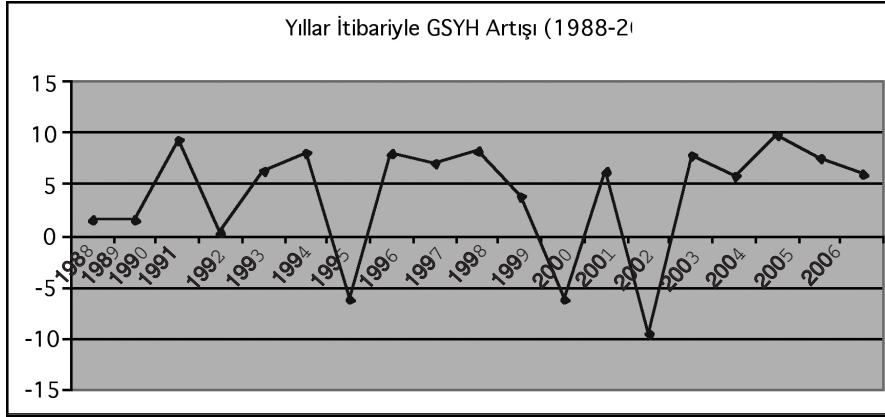
Toparlamak gerekirse, liberal açıklamaların aksine, Marks’ın analizinde işsizlik, sermaye birikim süreci içerisinde ortaya çıkan yapısal bir özellik olarak kavranmaktadır. Ayrıca işsizlik, işsiz kalanlar açısından bireysel bir yıkım getirirse de, sistem açısından ciddi meşruiyet sorunları çıkarmadığı sürece, birikim süreci bağlamında olumlu bir durum olarak görülebilir. Zira bu sadece, bir yandan her zaman daha ucuza çalışmaya razı bir yedek sanayi ordusu oluşmakta, diğer yandan da bu baskı sonucunda çalışanlar daha fazla ve daha düşük ücrete razı olmak durumunda kalmaktadır. Dolayısıyla işsizlik, kapitalist sistem açısından çözülmesi gereken bir sorun olmanın ötesinde, farklı konjonktürlerde çalışanları disipline edecek bir araç işlevi görmektedir.

4. Türkiye’de 2001 Krizi Sonrası İşsizliğe Bakış: “İstihdamsız Büyüme” Nasıl Anlamak Gerekir?

2001 sonrası Türkiye ekonomisini inceleyenler açısından cevap bulunması gereken en önemli sorunlardan biri, bir yandan ekonomik büyüme sağlanırken, aynı anda işsizliğin de artması ya da en azından azalmamasının ardındaki gizemin ne olduğudur. Bu çalışmanın temel argümanı, bu soruya yeterince kapsamlı bir cevap verebilmek için kullanılacak anahtarın ana-akım iktisatta tarafından değil, Marksist yaklaşım tarafından sağlandığıdır. Önceki bölümlerde gördüğümüz gibi, klasiklerin ileri sürdüğü ücret fonu kuramına göre, bir ekonomide işsizlik oranının artışının esas nedeni, reel ücret düzeyinin yükselmesidir. Dahası, işsizliğin önlenmesi ya da istihdamın artırısının, ücret fonundaki genişlemeye bağımlı olduğu ya da bir başka ifadeyle büyümenin sağlanmasıyla, sermaye birikiminin hızlanmasıyla işsizlik sorununun çözümleneceği ileri sürülmektedir. Dolayısıyla,

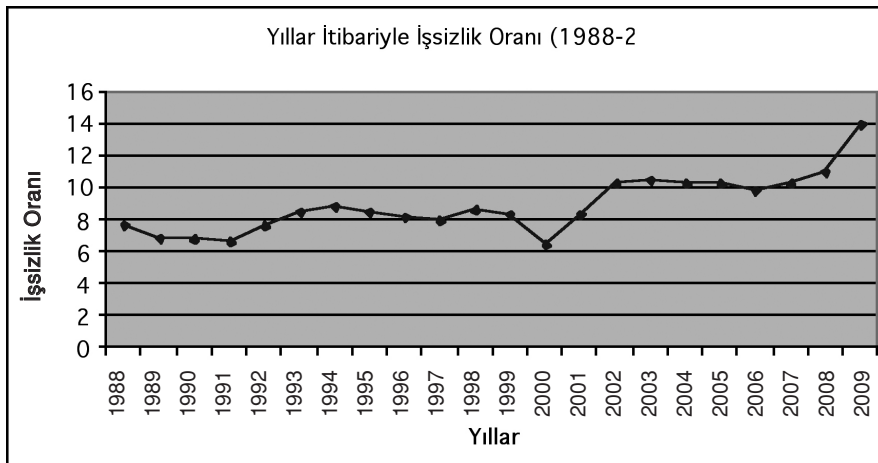
ana akım iktisat literatüründe büyüme ile işsizlik arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu ileri sürmektedir. Bununla birlikte, yine aynı yaklaşım çerçevesinde, emek piyasalarının esnekleştirilmesi, sendikaların pazarlık güçlerinin kırılması da işsizliğin önlenmesi için alınması gereken önlemler arasında yer almaktadır. Ancak tüm bu argümanlara rağmen, 2001 krizi sonrası Türkiye ekonomisinde görülen gelişmeler, ana akım iktisat teorisi tarafından ileri sürülenleri yanlışlar niteliktedir.

Tablo-1: Yıllar itibariyle GSYH Artışı (1988-2006)

Kaynak: www.dpt.gov.tr

Tablo-2: Yıllar itibariyle İşsizlik Oranı (1988-2009)

Kaynak: www.dpt.gov.tr

Buna göre Tablo-1 ve Tablo-2'de de görüleceği gibi, 2001 krizi sonrasında yüksek oranlı bir büyüme süreci yakalanmış olmasına rağmen, işsizlik oranlarında herhangi bir azalma kaydedilmemiştir. Buna göre sırasıyla 2002'de yüzde 7.9, 2003'de yüzde 5.9, 2004'te yüzde 9.9, 2005'de yüzde 7.6, 2006'da da yüzde 6'lık bir büyüme oranına ulaşılmış ancak bunun karşısında aynı yıllarda işsizlik oranı sırasıyla, yüzde 10.3, yüzde 10.5, yüzde 10.3, yüzde 10.3, yüzde 9.9 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, önümüzde duran ve açıklanmayı bekleyen soru, büyümenin hızla arttığı ve hatta bununla birlikte reel ücretlerin düştüğü bir ekonomik konjonktürde, işsizlik oranlarının neden düşürülemediği ya da istihdamın neden artırılmadığıdır. Dolayısıyla "istihdamsız büyüme" ya da "istihdam yaratmayan büyüme" kavramının neyi ifade ettiği açıklanmalıdır.⁷

E. Yeldan (2010:1) Türkiye'nin yaşadığı bu istihdamsız büyüme sürecinin gerisinde, "Türkiye'nin küresel ekonomiyle olan bağlantılarının dayanmakta olduğu spekülasyon büyüme olgusu[nun]" yattığını ileri sürmektedir. Ayrıca bu sürecin sadece Türkiye'ye özgü olmadığını, "aslında sıcak para akımlarıyla ve dış borçlanma ile 'finans edilen' spekülasyon büyümenin ayrılmaz bir parçası olduğunu" vurgulamaktadır (Yeldan, 2009). G. Uras (2007) ise, istihdamsız büyümeyi "IMF destekli istikrar programında öngörülen bir büyüme modeli" olarak tanımlamakta ve bu modelin, "yüksek faiz ve ucuz dövizin ihracattaki olumsuz etkisini, verimi artırarak dengelemeyi" hedeflediğini belirtmektedir.

Diğer yandan D. Gökçe, yukarıdaki tablolarda verilen rakamlara rağmen, esasında ekonomik büyümenin istihdam yarattığı, ancak ekonomideki sektörel kayma nedeniyle, tarımdan tarım dışı alanlara doğru yaşanan nüfus akışının işsizlik oranlarını artırdığını ileri sürmektedir (Gökçe: 2009). S. Öz (2010), EAF için hazırladığı politika notunda, Gökçe ile paralel bir noktadan hareket ederek, 2002-2008 arasındaki büyüme döneminin "istihdamsız büyüme" olarak adlandırılmasının "haksızlık" olduğunu ileri sürmektedir. Öz'e göre Türkiye ekonomisinin geçirdiği yapısal dönüşüm sürecinde tarımın çözülmesi, büyümenin istihdam yaratmıyormuş gibi görülmesine neden olmaktadır. Yine Türkiye İş Kurumu bünyesinde hazırlanan bir çalışmadaki temel argüman da yukarıdakilerinin bir benzeridir. Buna göre işsizlik ile istihdam arasındaki bağlantının zayıflamasının en önemli nedeni, tarımsal istihdamın çözülmesidir (Ok, 2008: 42).

Yukarıdaki analizlerin her biri, yaşanan sürecin belirli bir yönüne odaklanmakta ve odaklandıkları alandan bakarak "istihdamsız büyüme" sorununun ar-

7 Özellikle 2000-2005 dönemi için Türkiye ekonomisinde işsizlik sorununun yukarıda işaret edilen bağlamda tartışılması için bkz: (Ataman, 2006).

dındaki nedenleri açıklamaya çalışmaktadır. Ancak bu yaklaşımların ortak sorunu, Türkiye ekonomisinin, özellikle de sanayi sektörünün geçirdiği yapısal dönüşümün etkilerini gözden kaçırmaktır. Bunun dışında tabii ki tarım sektörünün çözülmesi, işsizlik oranını artıran bir unsur olarak dikkate alınmalıdır. Ancak sanayi sektörünün geçirdiği yapısal dönüşümü ıskalayarak, sorunu sadece tarımsal çözülmeye bağlamak, eksik bir algılamayı ifade etmektedir. Esasında bu yorumlarda örtük olarak bulunan varsayım, klasik iktisattan itibaren egemen açıklama tarzı olan ücret fonu yaklaşımıdır. Buna göre eğer tarımsal alandaki çözülme olmasaydı, büyüme süreci istihdam yaratacak idi. Bir başka ifadeyle, işsizlik oranındaki düşüşün ya da istihdam artışının, sermayenin karlılığındaki artış sonucunda ücretler için ayırdığı fonun yükselmesi ile sağlanacağı, yukarıdaki yaklaşımların bir başka ortak noktası olduğu ileri sürülebilir.

Ancak 2001 sonrası Türkiye ekonomisinin yaşadığı deneyim, tam da ücret fonu yaklaşımının öngördüğünün aksine gelişmiştir. Bu nedenle, yukarıda verilen farklı açıklamalar yerine, yaşanan gerçekliğin daha kapsayıcı bir açıklamasının yapılması için, açığa çıkan olgu (işsizlik) ile yapısal dinamiklerin (kapitalist toplumsal ilişkiler) arasındaki bağlantıların kurulması gerekmektedir. Böyle bir ele alış ise, eleştirel/Marksist yaklaşımın sağladığı olanaklar ile mümkün olabilir. Buna göre, bilindiği gibi Marks, analizine sermaye birikiminin yapısal özelliklerinin açığa çıkarılması ile başlamıştır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, sermaye birikim sürecinin temel dinamiği, sermayeler arasındaki rekabet sürecidir. Bu rekabette, ayakta kalmak ya da avantaj elde etmek için kullanılan en önemli silah ise, üretilen metaların diğerlerine göre daha ucuza üretilmesidir. Metaların daha ucuza üretilmesi ise, emek üretkenliğindeki artışlara bağlıdır. Dolayısıyla, sermayenin organik bileşimindeki yükseliş ya da değişken sermayenin oranının değişmeyen sermayeye göre sürekli azalıyor olması, emek verimliliğini yükselttiği oranda, işsizliğin en önemli yapısal nedenlerinden birini oluşturmaktadır.

Soruna böyle bir noktadan bakınca, Türkiye’de 2001 krizi sonrası yaşanan sürecin tatmin edici bir açıklamasının yapılabilmesi için gerekli olan çerçeve hazırlanabilir. Bu doğrultuda belirtilmesi gereken ilk husus, büyüme ile işsizliğin aynı doğrultuda artmasının, ancak sermaye birikim sürecinin belirli bir aşamasından sonra mümkün olabileceğidir. Türkiye’de sermaye birikimin geldiği bu aşama, üretken sermayenin uluslararasılaşması aşamasıdır. Gerçekten de Türkiye’de sermaye birikim sürecinin gelişimine bakıldığında, özellikle 1980 sonrası dönemde sırasıyla, meta sermaye, para sermaye ve nihayetinde de üretken sermayenin uluslararasılaşmasını takip edebiliriz (Öztürk, 2010: 463). 2001 krizi sonrasına denk gelen bu son aşamanın ayırt edici özelliği ise, üretken sermayenin uluslara-

rasılaşması aşamasıdır (Güntekin-Karataş ve Ercan, 2008: 50). Bu dönemde, sermaye birikim sürecinin niteliğini belirleyen, üretim yapısının ve dolayısıyla da ihracatın bileşiminin, giderek yüksek teknoloji içeren ürünlere doğru kaymasıdır (Yaman-Öztürk, 2010). Bu aşamanın bir başka temel özelliği ise, sermayeler arası rekabetin, artık uluslararası ölçekte gerçekleşiyor oluşudur. Uluslararası rekabet ortamındaki en önemli silah ise, emek verimliliğinin artırılmasına dayalı bir büyüme patikasının oluşturulmasıdır. Bu çerçevede, reel ücretlerin düşürülmesi, emek piyasalarının esnekleştirilmesi ve işsizlik oranının artışı gibi faktörler de emek verimliliğinin artışına dayalı büyüme sürecine eşlik etmektedir. Bu süreç, IX. Kalkınma Planı dahilinde hazırlanan İşgücü Piyasası Özel İhtisas Komisyonu raporunun girişinde şöyle ifade edilmiştir:

“İşsizlikle mücadelede bilinen en etkin yol ekonomik büyümedir. Ancak 2001–2003 yıllarında Türkiye’de ve dünyada istihdamsız büyüme süreci yaşanmıştır. Bu süreçte dünyada özellikle imalat sanayinde üretim artarken, istihdam artmamış, hatta birçok ülkede azalmıştır. 2001–2003 dönemdeki büyüme daha çok verimlilik artışı kaynaklıdır. İstihdamsız büyüme artan küresel rekabetin bir sonucu olmuştur. Küresel rekabet, firmaları daha az istihdamla daha çok üretmenin yollarını aramaya zorlamıştır” (DPT, 2007:1).

Bu bağlamda, 2001 sonrası süreçte artan ve yüksek oranlı büyüme dönemine rağmen bir türlü geri çekilmeyen işsizliğin gerisinde, ekonomideki üretim yapısının dönüşümü yatmaktadır. Dolayısıyla, 2001 sonrası Türkiye’de yaşanan gelişmeler, sermaye birikim sürecinin ilerlemesiyle birlikte, işçilere ayrılan miktarın artacağı, böylelikle de işsizliğin kendiliğinden azalacağını ileri süren ücret fonu kuramını yanlışlamaktadır. Aksine, söz konusu gelişmeler, işsizliğin, sermaye birikim sürecine içsel bir özellik olduğu ve birikim süreci ilerledikçe daha da artacağını öne süren Marksist yaklaşımın öngörülleri ile uyumlu olduğu söylenebilir. Sonuç olarak, 2001 sonrası süreçte yüksek büyüme rakamlarının yakalanmasına rağmen işsizliğin azaltılamamasının temel nedeni, sanayi üretim yapısında meydana gelen dönüşümlerdir.

4.1. Sermayenin Farklılaşan Talepleri, Ortaklaşan Çıkarları ve İşsizlik

Türkiye’de 2001 sonrası uygulanan büyüme modeline bakıldığında, özellikle ihracat ürünleri için söz konusu olan uluslararası rekabet sürecinde sermaye içinde çıkarları giderek birbirinden farklılaşan iki farklı kesimin belirginleştiği görülebilir. Bunlardan ilk döviz kuru aracılığıyla, uluslar arası rekabette avantaj sağlamayı öneren ve daha çok emek-yoğun üretim teknolojisi ile çalışan küçük ve orta ölçekli sermaye kesimleridir. Bu sermaye kesimleri açısından açık olan, emek

üretkenliğinin görece düşüklüğüdür. İkinci kesim ise, rekabet ortamında ayakta kalmanın ve sürdürülebilir bir ihracat artışı sağlamanın yegâne yolunun emek üretkenliğini artıracak politikalar izlemek olduğunu ifade etmektedir. Bu kesim, daha çok teknoloji yoğun üretim yapma kapasitesine ve bunun için gerekli olan kredi olanaklarına sahip olan büyük sermaye kesimidir. Bu noktada farklılaşan talepler, devletin izlediği ekonomi politikası tercihlerinin ne olması gerektiği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ancak devletin izlediği ekonomi politikasına geçmeden, sermaye içi yaşanan bu farklılaşmanın yanında, genel olarak tüm sermaye kesimlerinin ortaklaştığı bir başka yönü vurgulamak gerekmektedir.

Buna göre sermaye fraksiyonları arasında, üretim yapısının dönüşümü sürecinde yaşanan bu farklılaşma, işsizlik konusuna gelince ortadan kalkmaktadır. Örneğin, TÜSİAD, MÜSİAD, TOBB, TÜRKONFED ve TİSK gibi farklı sermaye fraksiyonları istihdamın artırılması için ortak talepler ileri sürmektedir. Bu taleplerin en başında da emek piyasalarının esnekleştirilmesi, istihdam yapısının niteliğini değiştirmeye yönelik aktif işgücü politikalarının oluşturulması, emek piyasası ile eğitim sektörünün entegrasyonu ve bu bağlamda eğitim piyasasının yeniden yapılandırılması gelmektedir (Ekonomik Forum, 2010). Dolayısıyla Türkiye'deki sermaye sınıfı, kendi pozisyonuna uygun olarak klasik iktisattan itibaren liberal yaklaşımın ileri sürdüğü tezleri yeniden ortaya koymaktadır. Buna göre işsizliğin önlenmesinin yolu, emek piyasasındaki katılıkları gidermek, bunun için sendikaların pazarlık güçlerinin azaltılması ve genel olarak ücret düzeylerinin düşürülmesidir. Bir başka ifadeyle, bu argümanlar, piyasa ekonomisinin "doğal" işleyiş mekanizmalarının, her türlü ekonomik sorunu çözeceği gibi işsizliği de ortadan kaldıracığı gibi naif bir inanca dayanmaktadır.

4.2. Devletin Rolü

Farklı sınıflar ya da sınıf fraksiyonları arasında bir mücadele alanı olarak tanımlanabilecek olan devletin izlediği ekonomi politikaları ile birikim sürecinin geldiği aşama arasında doğrudan bağlantılar bulunmaktadır. Buna göre devletin izlediği ekonomi politikaları doğası gereği çelişkiler taşısa da, esas olarak sermaye içindeki hegemonik fraksiyonun çıkarları doğrultusunda şekillenmektedir. Bu çerçevede Türkiye'de özellikle 2001 sonrası süreçte devlet açısından temel gündemin, üretken sermayenin uluslararasılaşması aşamasının gerekliliklerini yerine getirmek üzere bir yeniden yapılanma sürecinin olduğu söylenebilir. Bu yeniden yapılanma sürecindeki ekonomik tercihlerine bakıldığında ise, yukarıda da ifade edildiği gibi, sermaye içindeki hegemonik fraksiyonun temel önceliklerinin gözetildiği kolaylıkla görülebilir.

İlk olarak izlenen genel kalkınma stratejisi düşünüldüğünde, ekonomik büyümenin, enflasyon karşıtı-daraltıcı para politikasının iç talebin baskılaması sonucu dış talepteki gelişmelere bağlı olarak gerçekleşmeye doğru yönlendirildiği söylenebilir. Bu bağlamda devlet, üretim yapısının ve giderek de büyümenin dış talep çekişli olmasını zorlamakla, uluslararası rekabet ortamına uyum sağlayabilen sermayelerin bu süreçten güçlenerek çıkmasına olanak tanıyan bir çerçevede gelişmektedir.

İkinci olarak, para politikası ele alındığında, iç talebin daraltılması amacıyla kullanılan faiz oranları enstrümanı, yurt dışından para girişini teşvik etmekte bu ise giderek ithalatın daha da kolaylaşmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla izlenen faiz politikası ile döviz kuru politikası birbirine bağlı olarak işlemekte ve giderek ithalatı kolaylaştırmaktadır. İthalatın kolaylaşmasının ilk sonucu, daha önce yerli üretimden tedarik edilen metaların şimdi ithal yoluyla daha ucuza elde edilebilir olmasıdır. Dolayısıyla bu metaları üreten yerli sermayeler için iflaslar kaçınılmazdır.⁸ Bu bağlamda TCMB metinlerinde sık sık döviz kurlarına dayalı olarak elde edilebilecek olan rekabet üstünlüğünün kısa dönemde bazı avantajlar sağlayabileceği ancak uzun dönemde bunun yerine uluslararası rekabetin emek verimliliğindeki gelişmeler ile sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. Buna göre uygulanan ekonomi politikası, "... piyasa koşullarının hakim olduğu, dünya pazarının ölçü ve ölçek alındığı, verimlilik ve rekabete dayalı bir üretim yapısı içinde sermaye birikiminin gerçekleştirilebileceği bir sürece yönelmiştir" (Serdengeçti, 2003: 30). Gerçekten de, 2001 sonrası uygulanan ekonomi politikası tercihleri sonrasında, bu süreçten zarar gören sermaye kesimleri ihracatın olumsuz etkilendiğini ve rekabet gücünün gerilediği argümanını ileri sürmektedir. Ancak merkez bankası, bu kesimlerin taleplerine karşı "... bir ülkenin rekabet gücünün salt reel döviz kuru seviyesi ile belirlenmediği[ni]" belirterek, ülkenin rekabet gücünü belirleyen bir çok unsur bulunduğunu, bunlardan en önemlisinin ise, emek verimliliğinin artırılması ve teknolojik yenilenmeler olduğunu ileri sürmüştür (Serdengeçti, 2003: 43-44).

Dolayısıyla, söz konusu dönemde devletin izlediği ekonomi politikasının özünün, emek verimliliği artışına odaklandığı tespit edilebilir. Ancak ithalatın kolay-

8 Örneğin, merkez bankası eski başkanlarından Rüştü Saraçoğlu, "degisime ayak uyduramayan kesimler" olarak tanımladığı bu sermaye fraksiyonları için radikal bir dönüşümü öngörmektedir. Saraçoğlu'na göre "Türkiye'de hiç şüphe yok ki bazı sektörler ölecek. Bunların başında da tekstil geliyor. Tekstil sektörü ölecek. Bunun çaresi yok, suni tedbirlerle yaşatamazsın. Allah'tan ki hükümet, gayet akılselim içinde bu talepleri fazla ciddiye almıyor" (Milliyet, 08.03.2006).

laşmasının bir diğer etkisi, özellikle dış pazarlar için üretim yapan sermaye kesimleri açısından düşünüldüğünde, olumlu olarak görülebilir. Bir başka ifadeyle Türkiye'deki büyük sermaye, izlenen faiz ve döviz kuru politikası sayesinde, mevcut üretim kapasitesini ve emek verimliliğini artırmada çok önemli olan makine parkını ve teknoloji altyapısını, çok daha az bir maliyetle yenileyebilir hale gelmiştir. Dolayısıyla 2001 krizi sonrası uygulanan faiz ve döviz kuru politikası ile bir yandan dışarıdan döviz biçiminde para sermaye girişinin, diğer yandan da ithalatın kolaylaştırılması sağlanmış, böylelikle de üretim yapısının dönüşümü hedeflenmiştir (Akçay, 2009: 286).

Üçüncü olarak bu süreçte uygulanan enflasyon hedeflemesi sistemi, iç talebi daraltma hedefli olduğu ölçüde, esasında reel ücretlerin belirli bir düzeyde tutulmasını amaçlamaktadır. Böylelikle de, gerek sermaye ile emek arasındaki mücadelede, gerekse (uluslararası düzeyde) sermayeler arasındaki rekabette önemli bir etken olan ücret düzeylerinin, sermaye sınıfına avantaj yaratacak şekilde düzenlenmesi, devletin bu süreçteki en önemli işlevlerinden biri olarak görülmektedir. Yüksek oranlı büyüme rakamlarının yakalanmış olmasına rağmen reel ücretlerin hala düşük bir düzeyde tutulabilmesi ise, bir yandan izlenen enflasyon hedeflemesi uygulamalarıyla, yani para politikası ile mümkün hale gelirken, bir diğer önemli etken de, üretim yapısının değişim eğilimlerine paralel olarak giderek artan işsizliktir. Dolayısıyla, 2001 sonrasında bilinçli olarak izlenen para politikası ile bir bakıma işsizliğin belirli bir seviyenin altına düşmemesi hedeflenmiş, böylelikle de ücret artışlarının, dolayısıyla da iç talebin baskılanmasının kolaylaştırılması sağlanmıştır (Akçay, 2009: 289).

Dolayısıyla, sermaye birikiminin geldiği bu düzeyde, üretken sermayenin uluslararasılaşması aşamasının, ancak emek gücü üzerindeki denetimlerin artırılması, reel ücretlerin belirli bir düzeyde tutulması buna karşın emek verimliliğindeki artışın giderek hızlandırılması ve bunun doğal bir sonucu olarak da işsizliğin yüksek oranının korunması ile mümkün hale geldiği görünmektedir. Bu süreçte devlet ise, giderek uluslararasılaşan sermaye kesimlerinin taleplerine karşı çok daha fazla duyarlı hale gelen ve bu sürecin getirdiği çelişkileri içselleştiren bir yeniden yapılanma sürecini yaşamaktadır. Bu bağlamda devletin takip ettiği ekonomi politikası toplu olarak değerlendirildiğinde, işsizliğin orta ve uzun vadede, yüksek oranlı ve kalıcı olacağı düşünülebilir. Buna göre, bir yandan işsizliğin azaltılmasının hedeflendiği ifade edilmekte, ancak ardından alınacak öncelikli tedbirlerin sıralandığı bölümde, işsizliği daha da artırıcı önlemler sıralanmaktadır. Örneğin 2010-2012 yıllarını kapsayan Orta Vadeli Program'da esnek istihdam biçimleri yaygınlaştırılacağı hedeflendiği ifade edilmektedir. Programa

göre “istihdamın artırılması ve kayıtdışılığın azaltılması amacıyla, güvenceli esneklik yaklaşımı çerçevesinde esnek çalışma modelleri teşvik edilecek ve yaygınlaştırılacaktır” (DPT, 2009: 9). Ancak, programda kullanılan güvenceli esneklik kavramının, güvencesiz çalışma koşullarının biraz makyajlanarak, kibarlaştırılması çabasından ibaret olduğunu belirtmek gerekir (Uslu, 2010).

5. Sonuç

Bu çalışmada, işsizlik olgusunun farklı yaklaşımlarla nasıl ele alındığından hareketle, özellikle 2001 krizi sonrası Türkiye’de görülen yüksek oranlı işsizliğin nedenlerinin ortaya konulması için gerekli olan eleştirel bir çerçevenin belirlenmesi hedeflenmiştir. Buna göre, ileri sürülen argüman şudur: standart iktisat literatürü tarafından açıklanamayan, büyüme ile işsizlik arasında var olduğu düşünülen ilişkinin kopmasının ardındaki gizem, Marksist yaklaşımın önerdiği çerçeve ile açıklanabilir.

Bu argüman çerçevesinde soruna yaklaştığımızda ise, geçtiğimiz on yıllık dönemde Türkiye ekonomisinin yaşadığı yapısal dönüşüm süreci dikkate alınmalıdır. Buna göre Türkiye ekonomisinin 2001 krizi sonrası girdiği süreç, üretken sermayenin uluslararasılaşması aşamasıdır. Bu aşamanın belirleyici özelliklerinden biri ise, üretim sürecinde daha fazla teknoloji kullanımı, emek verimliliğinin artırılmasına dayalı bir ihracat stratejisi ve bunun doğal sonucu olarak, bu gelişmelere eşlik eden yüksek oranlı işsizliğin görülmesidir. Bu süreçte işsizlik ayrıca, emek gücünü disipline etmede ve reel ücretlerin baskılanmasını sağlamada, sendikaları güçsüzleştirmede ve sermaye tahakkümüne boyun eğme durumunda kalan bir toplum yaratmada çok önemli bir araç olarak işlev görmektedir. Önümüzdeki dönemde uygulanması söz konusu olan yeni sanayileşme stratejilerinin ileri teknoloji içeren nitelikli ürün üretimine dayandığını düşünüldüğünde, yüksek işsizlik oranlarının sadece 2001 krizi sonrası kısa bir dönemde görülen konjonktürel bir durum olmadığı, aksine orta ve uzun vade de bu yüksek oranın korunacağı ve sürdürüleceği öngörülebilir.

Kaynakça

- Akçay, Ü. (2009) Para, Banka, Devlet: Merkez Bankası Bağımsızlığının Ekonomi Politikası, İstanbul: SAV Yayınları.
- Akçay, Ü. (baskıda) “Kurallı İktisat Politikaları ve Piyasanın Altın Kuralı Olarak Krizler”, Kapitalist Birikim Sürecinin Tıkanması, Aşınan Teorik Yaklaşımlar ve Kriz, Der. Fuat Ercan, Hale Balseven, Ankara: Dipnot Yayınevi.

- Ataman, B. (2006) "Türkiye'de 2000-2005 Arası İşsizlik Üzerine Tartışmalar", İktisat, İşletme ve Finans, Şubat Sayısı, s. 93-107.
- Ansal, H. (1998) "Yeni Teknolojiler İşsizlik Yaratıyor mu? Türk Metal Eşya-Makine Sanyinde Yeni Teknolojilerin İstihdama Etkisi", ODTÜ Gelişme Dergisi. Cilt 25. Sayı 2. s. 215-232.
- Biçerli, M. K. (2007) Çalışma Ekonomisi, İstanbul: Beta Yayınları.
- Blaug, M. (1995). Economic Theory in Retrospective. Cambridge: Cambridge University Press.
- DPT (2007) Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), İşgücü Piyasası Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara: DPT.
- DPT (2009) Orta Vadeli Plan (2010-2012), Ankara: DPT.
- Ekonomik Forum (2010) İş Dünyası İstihdama Çözüm Arıyor, Nisan Sayısı.
- Fine, B. ve Saad- Filho, A. (2001). Marx's Capital. London: Pluto Pres.
- Forder, J. (2006). Monetary Policy. P. Arestis ve M. Sawyer (Ed.), A Handbook of Alternative Monetary Economics içinde. Cheltenham, UK; Northampton, MA: Edward Elgar, s. 224-241.
- Friedman, M. (1977). Nobel Lecture: Inflation and Unemployment. The Journal of Political Economy. 85:3, 451-472.
- Friedman, M.. (1988) Kapitalizm ve Özgürlük. Çev. Doğan Erberk ve Nilgün Himmetoğlu. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Gökçe, D.(2009) İstihdamsız Büyüme, Akşam Gazetesi, Erişim: www.aksam.com.tr/2009-09/24/yazar/7660/aksam/yazi.html
- Güntekin-Karataş, D. ve Ercan, F. (2008) "Türkiye'de Uluslararasılaşma Sürecindeki Sermayenin Üretken ve Para Sermaye Arasındaki Zaman Yönelimli Stratejik Tercih", İktisat, İşletme ve Finans, Sayı: 23, s. 35-55.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2003). Dionysos'un Emeği. E. Başer (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hunt, E. K. (2005) İktisadi Düşünce Tarihi, Çeviren: Müfit Günay, Ankara: Dost Kitabevi.
- Kazgan, G. (1999) İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Keynes, J.M. (2008). Genel Teori. İstanbul: KalkedonYayınları.
- Lordoğlu, K ve Özkaplan, N. (2007) Çalışma İktisadı, İstanbul: Der Yayınları.
- Marks, K. (2004). Kapital-I, A. Bilgi (çev.). Ankara: Sol Yayınları.
- Ok, S. (2008) Ekonomik Büyüme İle İstihdam Arasındaki İlişkinin Zayıflama Nedenleri ve Bu İlişkinin Güçlendirilmesinde İşkur'un Rolü, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi.
- Öz, S. (2010) "İstihdamsız Büyüme (Mi?)", Ekonomik Araştırma Forumu, Politika Notu: 10-14.
- Öztürk, Ö. (2010) Türkiye'de Büyük Sermaye Grupları, Finans Kapitalizm Oluşumu ve Gelişimi, İstanbul: SAV Yayınları.
- Paya, M. (1998) Para Teorisi ve Para Politikası. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Radikal, 08.03.2006, "Saraçoğlu: Tekstil Ölecek". Erişim: www.radikal.com.tr/haber-

php?haberno=180720

- Ricardo, D. (2008) Ekonomi Politigin ve Vergilendirmenin Temel İlkeleri, Çev. Barış Sezen, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Serdengeçti, S. (2003). Türkiye Ekonomisine Bir Bakış. IMF/Dünya Bankası 2003 Bahar Toplantıları, Washington, 12 Nisan 2003. <http://www.tcmb.gov.tr> (23.03.2008).
- Samuelson, P.A. (1966). İktisat, Y. Demirgil (çev.). İstanbul: Menteş Kitabevi.
- Smith, A. (2009) Milletlerin Zenginliği, Çev. Haldun Derin, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Uras, G. (2007) İstihdamsız ve de Gelirsiz Büyüme, Milliyet, 13.02.2007, Erişim: <http://www.milliyet.com.tr/2007/02/13/yazar/uras.html>
- Uslu, H.F. (2010) Güvencesiz Güvenlik, Radikal, 18.07.2010, Erişim: <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalEklerDetay&ArticleID=1008931&Date=20.07.2010&CategoryID=42>
- Yaman-Öztürk, M. (2010) "Capitalist Crises and Late Development: The Impact of the Global Crisis on Turkey", Beyond the Crisis, 10-12 September 2010, Rethymno, Crete, Greece, IIPPE & Greek Scientific Association of Political Economy.
- Yeldan, E. (2009) İstihdamsız Büyüme, İstihdamsız Toparlanma, Erişim: http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan225_19Agu09.pdf
- Yeldan, E. (2010) İstihdamsız Büyüme, Esnek İşgücü, Erişim: http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan251_24Sub10.pdf